

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ»**

**НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
ДИСЦИПЛІНИ
«ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА»**

(для бакалаврів)

Київ 2018

Підготовлено доцентом кафедри філології та українознавства *Куш Н.В.*
Затверджено на засіданні кафедри філології та українознавства
(протокол № 8 від 27 березня 2018 р.)

Схвалено Вченою радою Навчально-наукового Інституту міжнародних
відносин та соціальних наук (протокол № 8 від 29 березня 2018 р.)

Куш Н.В. Навчальна програма дисципліни “Вступ до мовознавства”
(для бакалаврів). – К.: МАУП, 2018.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, тематичний план,
зміст дисципліни «Вступ до мовознавства», питання для самоконтролю, а
також список літератури.

©Міжрегіональна Академія
управління персоналом
(МАУП), 2018

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс “Вступ до мовознавства” передує іншим лінгвістичним дисциплінам у системі фахової підготовки філологів. Цей курс містить найважливіші відомості про мову з огляду на сучасний стан мовознавчої науки: висвітлюються питання про природу і сутність мови, її походження, закономірності розвитку й функціонування на різних історичних етапах, походження й розвиток письма, генеалогічну і типологічну класифікації мов, структурні рівні та одиниці мови.

“Вступ до мовознавства” — профілюючий курс, який формує філолога-спеціаліста. Без усвідомлення сутності цієї лінгвістичної дисципліни та опанування відповідної системи понять і термінів, без поглиблення лінгвістичного світогляду стала б неможливою ефективна діяльність фахівця.

У програмі висвітлюються основні питання мовознавства: від сутності, походження і функціонування мови як знакової системи, її внутрішньої структури до поглибленого розгляду основних розділів лінгвістики (фонетики, фонології, лексикології, граматики).

Основне призначення курсу — допомогти студентам опанувати основи лінгвістики, дисципліни, що передбачає вміння мислити абстрактними категоріями, а тому є особливо складною для розуміння. Першокурсники мають знати теоретичні засади мовознавчої науки, уміти витлумачувати визначальні явища фонетики, лексикології, граматики, зіставляти факти різних мов.

Список рекомендованої літератури містить перелік підручників і додаткових джерел, у яких знайшли відбиття теоретичні питання курсу “Вступ до мовознавства”, а також збірників вправ для практичних і семінарських занять.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
ДИСЦИПЛІНИ
«ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА»

Назва змістового модуля та теми
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МОВОЗНАВСТВА
Тема 1. Вступ до дисципліни
Тема 2. Природа, сутність, функції та будова мови
Тема 3. Походження і розвиток мови
Тема 4. Мовна типологія
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ФОНЕТИКИ ТА ЛЕКСИКОЛОГІЇ
Тема 5. Фонетика. Звуки мови, їх вивчення і класифікація
Тема 6. Фонетичні одиниці і засоби. Фонетичні процеси
Тема 7. Письмо, його види та історія
Тема 8. Лексикологія
Тема 9. Лексико-семантична система мови
Тема 10. Розвиток лексичної системи мови
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ГРАМАТИКИ
Тема 11. Загальна характеристика граматики
Тема 12. Морфологія
Тема 13. Частини мови
Тема 14. Синтаксис. Словосполучення. Речення
Разом годин: 90

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ «ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА»

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МОВОЗНАВСТВА

ТЕМА 1. ВСТУП

Мовознавство як наука. Предмет і проблематика мовознавства. Зміст і основні завдання курсу “Вступ до мовознавства”. Коротка історія мовознавства. Місце мовознавства в системі наук. Зв’язок мовознавства з літературознавством, філософією, психологією, соціологією, історією, етнографією, логікою та природничими науками.

Методи дослідження мови: описовий, зіставний, порівняльно-історичний, структурний (дистрибутивний аналіз, аналіз за безпосередніми складниками, трансформаційний аналіз, компонентний аналіз).

Література: основна [2; 7; 10; 13; 14; 16; 19];
додаткова [24–26; 28; 31; 33]

ТЕМА 2. ПРИРОДА, СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА БУДОВА МОВИ

Природа мови. Мова як біологічне, психологічне та суспільне явище у розумінні сучасних лінгвістів. Функції мови: комунікативна, когнітивна, акумулятивна, естетична. Мова і суспільство. Мова і мислення. Діалектична єдність мови й мислення. Поняття про соціолінгвістику та психолінгвістику. Мова і мовлення. Парадигматичні та синтагматичні зв’язки елементів мовлення. Знаковий характер мови. Мова та інші засоби спілкування. Семіотика як наука про різні системи знаків. Структура мови. Синхронія та діахронія.

Література: основна [2; 4; 5; 7; 10; 11; 13; 14; 16; 18; 19];
додаткова [21; 26; 28; 31; 33]

ТЕМА 3. ПОХОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК МОВИ

Мова як історична категорія. Основні гіпотези походження мови. Зв'язок розвитку мови з історією суспільства. Фактори мовного розвитку. Зовнішні та внутрішні суперечності як джерело розвитку мови. Розвиток і функціонування мов у різні історичні епохи. Процеси диференціації та інтеграції. Шляхи виникнення національних мов.

Літературна мова як одна з форм національної культури. Літературна мова і мова художньої літератури. Взаємодія літературних мов. Особливості розвитку літературних мов у національний період. Мовна норма, її кодифікація та поширення. Штучні міжнародні мови (есперанто).

Література: основна [2; 7; 10; 13; 14; 18; 19];
додаткова [25; 26; 28]

ТЕМА 4. МОВНА ТИПОЛОГІЯ

Загальна характеристика мов світу.

Порівняльне вивчення мов. Значення порівняльно-історичних досліджень для вивчення історії споріднених мов. Генеалогічна класифікація мов. Індоевропейська сім'я мов, її основні групи. Слов'янські мови, їх виникнення і сучасне поширення.

Поняття типологічної класифікації мов. Ізолюючі (кореневі) мови. Аглютинативні мови. Інкорпоруючі (полісинтетичні) мови. Флективні мови.

Література: основна [13; 15; 16];
додаткова [20; 25; 30; 31; 36]

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ФОНЕТИКИ ТА ЛЕКСИКОЛОГІЇ

ТЕМА 5. ФОНЕТИКА. ЗВУКИ МОВИ, ЇХ ВИВЧЕННЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ

Фонетика як лінгвістична дисципліна. Три аспекти вивчення звуків мови: фізичний, фізіологічний, лінгвістичний (функціональний).

Принципи класифікації звуків мови. Класифікація голосних звуків за рядом і піднесенням. Класифікація приголосних звуків: за акустичною ознакою (сонорні й шумні). Розрізнення приголосних звуків за місцем творення: губні (лабіальні), язикові (увулярні), глоткові (фарингальні), гортанні (ларингальні). Поділ приголосних звуків за способом творення: проривні, щілинні, зімкнено-прохідні й афrikати. Виділення за додатковою артикуляцією звуків твердих, м'яких (палаталізованих) та аспіратів (придихових). Розрізнення приголосних за тривалістю висловлення (довгі й короткі).

Лінгвістичний (функціональний) аспект у вивченні звуків. Поняття про фонему як мінімальну одиницю мови. Відмінність між фонемою та звуком. Позиції фонем, варіанти й варіації. Диференціальні та інтегральні ознаки фонем. Фонологічна система.

Література: основна [10; 12; 13; 17; 19];
додаткова [29; 36]

ТЕМА 6. ФОНЕТИЧНІ ОДИНИЦІ І ЗАСОБИ. ФОНЕТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Фонетичне членування мовленнєвого потоку: фраза, такт, склад, звук. Три теорії складу: еспіраторна, теорія м'язової напруги та сонорна. Структура складу: відкриті, закриті, прикриті й неприкриті склади. Монофтонги і поліфтонги (дифтонги, трифтонги). Наголос і його види;

наголос словесний (динамічний, вільний, рухомий, нерухомий, музикальний, довготний) і фразовий (логічний і емоційний).

Інтонація та її елементи: мелодика, інтенсивність, пауза, темп і тембр мовлення.

Фонетичні процеси. Позиційні зміни звуків: редукція голосних, оглушення дзвінків у кінці слова, протеза. Комбінаторні зміни звуків: акомодация, асиміляція, дисиміляція, дієреза, епентеза, метатеза. Поняття про орфоепію. Фонетична і фонематична транскрипція. Транслітерація. Чинні та історичні фонетичні процеси. Явища конвергенції та дивергенції. Фонетичні закони.

Література: основна [10; 12; 13; 17; 19];

додаткова [29; 36]

ТЕМА 7. ПИСЬМО, ЙОГО ВИДИ ТА ІСТОРІЯ

Передумови виникнення та основні етапи історії письма. Значення письма в історії суспільства. Етапи і форми розвитку графічного письма. Піктографія. Виникнення ідеографії (логографічне письмо, ієрогліфи). Три шляхи спрощення письма: лексичний, граматичний і фонографічний. Фонографічне письмо, три етапи розвитку: складове, консонантне і буквено-звукове письмо. Алфавіти. Грецький алфавіт. Латинський алфавіт. Кирилиця й алфавіти на кириличній основі.

Графіка й орфографія. Принципи орфографії: фонетичний, морфологічний, історико-традиційний та ідеографічний.

Література: основна [10; 12; 13; 17; 19];

додаткова [29; 36]

ТЕМА 8. ЛЕКСИКОЛОГІЯ

Лексикологія як розділ мовознавства. Загальна, конкретна,

історична, зіставна та прикладна лексикологія. Зв'язок лексикології із семасіологією, ономасіологією, етимологією, фразеологією, ономастикою (антропоніміка і топоніміка), лексикографією.

Слово як одиниця мови. Типи слів. Повнозначні та службові слова. Слово і морфема. Слово і лексема. Лексичне значення. Денотативне і сигніфікативне значення. Структура лексичного значення. Пряме і переносне значення. Вільне і зв'язане значення. Синтаксично і конструктивно зумовлені значення.

Фразеологія як розділ мовознавства. Поняття фразеологізму. Класифікація фразеологізмів. Фразеологічні зрощення. Фразеологічні єдності. Фразеологічні сполучення. Фразеологічні вирази.

Лексикографія. Теоретична й практична лексикографія. Енциклопедичні і лінгвістичні словники. Одномовні словники. Багатомовні словники. Наукова лексикографія.

Література: основна [6; 8; 9; 13; 19];
додаткова [21; 29; 32; 36]

ТЕМА 9. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СИСТЕМА МОВИ

Поняття лексико-семантичної системи. Парадигматичні й синтагматичні відношення в лексиці. Лексико-семантичне поле.

Лексико-семантичні категорії. Полісемія. Поняття про лексикосемантичний варіант. Типи перенесення значення: метафоричний і метонімічний типи перенесення значень. Розширення і звуження значень. Омонімія і суміжні з нею явища: омофони, омоформи й омографи, міжмовні омоніми. Синоніми. Види синонімів. Антоніми. Контрарні, комплементарні, контрадикторні, векторні антоніми. Гіперогіпонімія і лексична конверсія.

Словниковий склад мови. Активна і пасивна лексика. Професіоналізми, діалектизми, екзотизми, жаргонізми, арготизми,

евфемізми.

Стилістичне розшарування словникового складу. Стилістично забарвлена лексика. Лексика книжної мови. Поетична лексика. Наукова лексика. Терміни й термінологічна система. Публіцистична лексика. Офіційно-ділова лексика. Розмовно-побутова лексика. Просторічна лексика. Загальноживані слова як основа єдності лексико-семантичної системи мови.

Література: основна [6; 8; 9; 13; 19];
додаткова [21; 29; 32; 36]

ТЕМА 10. РОЗВИТОК ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВИ

Причини історичних змін у лексиці. Позамовні та внутрішньомовні причини. Архаїзми та історизми. Неологізми. Лексичні та семантичні неологізми. Оказіоналізми. Запозичення. Лексичне запозичення і калькування. Семантичні й словотвірні запозичення. Історична лексикологія та етимологія.

Література: основна [6; 8; 9; 13; 19];
додаткова [21; 29; 32; 36]

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ГРАМАТИКИ

ТЕМА 11. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРАМАТИКИ

Граматики як розділ мовознавства. Граматичне значення. Граматичні категорії. Предмет граматики. Розділи граматики. Основні одиниці граматичної будови мови. Граматичне значення. Граматичні категорії. Класифікаційні (словотворчі, дериваційні) та словозмінні (релятивні) категорії.

Література: основна [1; 6; 8; 12; 13; 17; 19];
додаткова [27; 35; 36]

ТЕМА 12. МОРФОЛОГІЯ

Сутність морфеми. Види морфем. Морфеміка. Граматичні форми слова: синтетичні (прості) й аналітичні (складні).

Способи і засоби вираження граматичних значень. Синтетичні способи: афіксація, чергування, наголос, редуплікація, словоскладення, суплетивізм. Аналітичні способи: спосіб службових слів (артиклі, прийменники, післяйменники, допоміжні дієслова, слова ступеня, “пусті” слова, сполучники та частки). Інші засоби й способи вираження граматичних значень: спосіб порядку слів, інтонація.

Історична змінність способів і засобів вираження граматичних значень. Основні граматичні процеси: граматиалізація фонетичних та лексичних явищ, зміни морфемної структури слів (спрощення, ускладнення і перерозклад) та зміни за аналогією.

Література: основна [1; 6; 8; 12; 13; 17; 19]
додаткова [27; 35; 36]

ТЕМА 13. ЧАСТИНИ МОВИ

Частини мови як лексико-граматичні класи слів. Принципи виокремлення частин мови: лексико-семантичний, формально-граматичний (морфологічний), словотвірний, синтаксичний. Класифікація частин мови: за семантичною ознакою (повнозначні — неповнозначні); за змінністю форм (відмінювані — невідмінювані); за функцією (самостійні — службові). Характеристика основних частин мови.

Література: основна [1; 6; 8; 12; 13; 17; 19];
додаткова [27; 35; 36]

ТЕМА 14. СИНТАКСИС. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ. РЕЧЕННЯ

Синтаксис як розділ граматики. Основні одиниці синтаксису: словосполучення, речення, складне синтаксичне ціле. Поняття словосполучення. Види підрядного зв'язку у словосполученні: узгодження, керування та прилягання. Типи словосполучень за морфологічним вираженням головного компонента: іменникові, займенникові, числівникові, дієслівні, прислівникові. Семантико-синтаксичні відношення у словосполученні: адвербіальні, об'єктні, обставинні.

Речення. Предикативність і модальність як основні ознаки речення. Класифікація речень: за кількістю граматичних основ (прості і складні); за кількістю головних членів (односкладні і двоскладні); за наявністю (відсутністю) ускладнювальних засобів (ускладнені і неускладнені); за наявністю структурно необхідних компонентів (повні і неповні); за наявністю (відсутністю) другорядних членів речення (поширені і непоширені); за метою висловлювання (розповідні, питальні та спонукальні); за інтонацією (окличні і неокличні). Актуальне членування речення.

Література: основна [1; 6; 8; 12; 13; 17; 19];
додаткова [27; 35; 36]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Предмет і основні розділи мовознавства.
2. Зв'язок мовознавства з іншими дисциплінами.
3. Методи лінгвістичних досліджень.
4. Природа і сутність мови.
5. Основні функції мови.

6. Мова і суспільство.
7. Знаковий характер мови.
8. Мова і мислення.
9. Мова і мовлення.
10. Система і структура мови. Основні одиниці мови та їх функції.
11. Синхронія і діяхронія.
12. Походження мови. Гіпотези про походження мови.
13. Диференціація й інтеграція як основні процеси в розвитку мови.
14. Основні етапи розвитку мов. Поширення мов. Надплеменні мови.
15. Національна мова. Шляхи формування національних мов.
16. Літературна мова, її виникнення й основні ознаки.
17. Загальна характеристика мов світу.
18. Сутність порівняльно-історичного методу дослідження.
19. Генеалогічна класифікація мов.
20. Загальна характеристика найпоширеніших мовних сімей.
21. Споріднені мови. Мовна сім'я, група. Мовні союзи.
22. Фонетика як лінгвістична дисципліна.
23. Звуки мови як фізичне явище.
24. Фізіологічний аспект у характеристиці звуків.
25. Класифікація голосних звуків.
26. Класифікація приголосних звуків.
27. Членування мовленнєвого потоку.
28. Основні фонетичні одиниці.
29. Склад. Основні теорії складу.
30. Просодичні засоби мовлення. Наголос.
31. Характеристика інтонації.
32. Фонологія. Звуки і фонемі.
33. Диференційні та інтегральні ознаки фонем.

34. Позиції фонем. Алофони. Виділення фонем у слові.
35. Фонологічна система мови.
36. Позиційні фонетичні зміни.
37. Комбінаторні фонетичні зміни.
38. Спонтанні та фонетично не зумовлені зміни звуків.
39. Фонетичні закони. Орфоепія.
40. Мова і письмо. Етапи розвитку письма.
41. Алфавіт. Графіка.
42. Орфографія. Основні принципи правопису.
43. Транскрипція. Транслітерація.
44. Лексикологія. Розділи лексикології.
45. Слово як одиниця мови.
46. Лексичне значення. Типи лексичних значень.
47. Слово і лексема.
48. Слово і поняття. Виникнення назв.
49. Багатозначність.
50. Типи перенесення значення.
51. Омоніми. Суміжні з омонімією явища.
52. Синоніми. Класифікація синонімів.
53. Антоніми. Класифікація антонімів.
54. Гіперо-гіпонімія і лексична конверсія.
55. Лексико-семантична система мови.
56. Парадигматичні та синтагматичні відношення.
57. Типи слів за сферою вживання. Активна та пасивна лексика.
58. Соціальна диференціація лексики.
59. Табу та евфемізми.
60. Стилїстичне розшарування лексики.
61. Стилїстично забарвлена лексика.
62. Слова в семантичному полі.
63. Історичні зміни в лексиці.

64. Архаїзми та історизми.
65. Неологізми. Різновиди неологізмів.
66. Запозичення. Різновиди запозичень.
67. Способи збагачення словникового складу.
68. Етимологія як розділ мовознавства.
69. Фразеологія як розділ мовознавства.
70. Типи фразеологічних одиниць.
71. Лексикографія.
72. Основні типи словників.
73. Граматика. Граматичні рівні мови.
74. Граматичне значення.
75. Основні граматичні категорії.
76. Лексико-граматичні розряди (категорії).
77. Внутрішня структура слова. Морфеми.
78. Поняття морфеми. Види морфем.
79. Граматична форма слова.
80. Синтетичні способи вираження граматичних значень.
81. Аналітичні способи вираження граматичних значень.
82. Зміни у внутрішній структурі слова.
83. Історична змінність способів і засобів вираження граматичних значень.
84. Частини мови. Критерії виділення частин мови.
85. Характеристика основних частин мови.
86. Словосполучення. Типи словосполучень.
87. Синтаксичні зв'язки слів.
88. Речення та його ознаки.
89. Актуальне членування речення.
90. Типологічна класифікація мов.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики. — К., 2004.
2. *Білецький А. О.* Про мову й мовознавство. — К., 1996.
3. *Булатецька Л. І.* Теорія і теоретизація у лінгвістиці. — Вінниця, 2004.
4. *Варнахович Л. В.* Лингвистика в таблицах и схемах. — Минск, 2003.
5. *Ганич Д. І., Олійник І. С.* Словник лінгвістичних термінів. — К., 1985.
6. *Донець Л. С., Мацько Л. І.* Вступ до мовознавства: Практикум. — К., 1989.
7. *Залевская А. А.* Введение в психолингвистику. — М., 2000.
8. *Калабина С. И.* Практикум по курсу “Введение в языкознание”. — М., 1985.
9. *Камчатнов А. М., Николина Н. А.* Введение в языкознание. — М., 2001.
10. *Карпенко Ю. О.* Вступ до мовознавства. — К.; Одеса, 1991.
11. *Кісь Р.* Мова, думка і культурна реальність (від О. Потєбні до гіпотези мовного релятивізму). — Л., 2002.
12. *Кондратов Н. А.* и др. Сборник задач и упражнений по введению в языкознание. — М., 1991.
13. *Кочерган М. П.* Вступ до мовознавства. — К., 2005.
14. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство. — К., 2003.
15. *Левицький Ю. М.* Мови світу: Енциклопед. довід. — Л., 1998.
16. *Лингвистический энциклопедический словарь.* — М., 1990.
17. *Лінгвістичний аналіз: Практикум / За ред. Г. Р. Передрій.* — К., 2005.
18. *Лінгводидактика: Курс лекцій.* — К., 2005.

19. *Маслов Ю. С.* Введение в языкознание. — М., 1987.
Додаткова
20. *Мови Європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія.* — К., 1995.
21. *Мурат В. П.* Введение в языкознание: Метод. указания для студ. филол. ф-тов ун-тов. — М., 1988.
22. *Науменко А. М.* Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики). — Вінниця, 2005.
23. *Норман Б. Ю.* Сборник задач по введению в языкознание. — Минск, 1989.
24. *Перебийніс В. І.* Статистичні методи для лінгвістів. — Вінниця, 2002.
25. *Полюжний М. М.* Курс лекцій з лінгвоісторіографії. — Вінниця, 2004.
26. *Семчинський С. В.* Загальне мовознавство. — К., 1996.
27. *Сопоставительная* грамматика русского и украинского языков. — К., 2003.
28. *Степанова Л. Г.* Итальянская лингвистическая мысль XIV–XVI веков (от Данте до позднего Возрождения). — СПб., 2000.
29. *Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Шевченко, Н. Я. Грипас.* — К., 2001.
30. *Теоретические* основы классификации языков мира. — М., 1980.
31. *Тищенко К.* Метатеорія мовознавства. — К., 1996.
32. *Ткаченко О.* Українська мова і мовне життя світу. — К., 2004.
33. *Шевельов Ю.* Портрети українських мовознавців. — К., 2002.
34. *Штерн І. Б.* Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклоп. слов. — К., 1998.
35. *Шульжук К. Ф.* Синтаксис української мови. — К., 2004.
36. *Ющук І. П.* Вступ до мовознавства. — К., 2000.